წყალტუბოს მუნიციპალიტეტში, სოფ. ნოღას და სოფ. ნამოხვანს შორის არსებულ ტერიტორიაზე ზედაპირული დაზვერვითი არქეოლოგიური კვლევის

ა ნ გ ა რ ი შ ი

დამკვეთი: **შპს „GC Group“**

შემსრულებელი: **აარიპ - არქეოლოგიის განვითარების ფონდი**

თბილისი, 2025 წ.

❖ **ნორმატიული აქტები საქართველოს ტერიტორიაზე კულტურული მემკვიდრეობის საკითხები რეგულირდება შედეგი ეროვნული და საერთაშორისო ნორმატიული აქტების მეშვეობით:**

1. საქართველოს კონსტიტუცია (1995);

2. საქართველოს კანონი "კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ" (2007);

3. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N 57 – „მშენებლობის ნებართვის გაცემის წესისა და სანებართვო პირობების შესახებ" (2009);

4. "კონვენცია მსოფლიო კულტურულ და ბუნებრივ ღირებულებათა დაცვის შესახებ" UNESCO, ქ. პარიზი, 1972 წლის 16 ნოემბერი /საქართველოსთვის ძალაშია 1993 წლის 4 თებერვლიდან/;

5. „არქეოლოგიური მემკვიდრეობის დაცვის ევროპული კონვენცია" (განახლებული). ლა'ვალეტა, 1992 წლის 16 იანვარი / საქართველოსთვის ძალაშია 2000 წლის 23 თებერვლიდან/;

6. „ევროპის არქიტექტურული მემკვიდრეობის დაცვის კონვენცია". გრანადა, 1985 წლის 3 ოქტომბერი /საქართველოსთვის ძალაშია 2000 წლის 23 თებერვლიდან/;

7. მსოფლიო ბანკის სამოქმედო სახელმძღვანელო „OP 4.11 – ფიზიკური კულტურული რესურსები".

❖ რეგიონის მოკლე ისტორიული კონტექსტი

იმერეთი — დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიულ მხარე, ამჟამად იმერეთის მხარის ნაწილი. ვრცელი მნიშვნელობით იგი დასავლეთ საქართველოს ისტორიული სახელწოდებაა, ისევე როგორც ძველი კოლხეთი, ეგრისი, აფხაზეთი.

საკუთრივ იმერეთი შემოსაზღვრულია აღმოსავლეთით ლიხის ქედით, დასავლეთით ცხენისწყლით, ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედით და სამხრეთით ფერსათის, ანუ მესხეთის მთებით. სახელწოდება დაკავშირებულია ამ მხარის მდებარეობასთან, იმერეთი, ანუ ლიხსიქითა მხარე.

იმერეთი იყოფა ორ ნაწილად: ზემო და ქვემო იმერეთად. იმერეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლები ადასტურებს, რომ ამ მხარეში ადამიანს ცხოვრება, ჯერ კიდევ, ქვედა პალეოლითის ხანაში დაუწყია. მათ შორისაა საკაჟიის და ჭახათის (მდ. წყალწითელას ნაპირზე), დევისხვრელის (მდ. ჩხერიმელას ნაპირზე) გამოქვაბულები, სათაფლიის მიდამოები და სხვა. საქალაქო ცხოვრების უძველესი პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლები ნაპოვნია ქუთაისში, ვანში, ვარციხეში (როდოპოლისი), შორაპანში და სხვა. მხარის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ამ ქალაქებს ოდითგანვე დიდი სტრატეგიული, ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა.

იმერეთის მხარე ფლორითა და ფაუნით მდიდარია. მის ტერიტორიაზე ტყის მასივებს 250 000 ჰა უჭირავს, რომელიც ძირითადად მთაგორიან ლანდშაფტზეა განფენილი. მაქსიმალური სიმაღლე ზღვის დონიდან 2850 მეტრია. ფოთლოვან ტყეებთან ერთად აქ გვხვდება წიწვოვანი და შერეული ტყეები, კავკასიისათვის დამახასიათებელი ფაუნის წარმომადგენლები — კავკასიური დათვი, ტახი, ირემი, შველი, მელა, მგელი და ტურა, ფართოდაა წარმოდგენილი ფრინველთა სამყარო. ჯერ კიდევ შემორჩენილია ეკოლოგიურად სუფთა და ხელშეუხებელი ბუნება, განსაკუთრებით მთაგორიან რეგიონებში. ასეთ ზონებს მიეკუთვნება სათაფლიის, აჯამეთის, მუხნარის, ვანის, ჭიათურის, ბაღდათის და განსაკუთრებით ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი, რომელსაც 24000 ჰა ტერიტორია უჭირავს. ტურიზმისა და დასვენების ზონებს მიეკუთვნება ტყიბულის, შაორისა და რიონჰესის წყალსაცავების ტერიტორია. გარდა დიდი ტბებისა იმერეთში მრავლად არის მცირე ბუნებრივი ტბები 1000 და 1500 მეტრ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

იმერეთი ძირითადად მდებარეობს ზღვის ნოტიო სუბტროპიკული კლიმატის ოლქში. მხარის დაბალმთიან და საშუალომთიან რაიონებში ზღვის გავლენა შესუსტებულია, თუმცა დამახასიათებელია ნოტიო კლიმატი. აქ ზამთარი ცივია და ზაფხული შედარებით მშრალი და ცხელი. იანვრის თვის ტემპერატურა +2-5 °C, ზაფხულში მაქსიმალური ტემპერატურა +38-40 °C. ნალექების რაოდენობა 100—200 მმ-ია. ნალექიან დღეთა რიცხვი საშუალოდ წელიწადში 150-ს შეადგენს; წყლის ძირითადი არტერიებია მდ. რიონი და ყვირილა.

ანტიკურ ხანაში ამ ტერიტორიაზე გადიოდა მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სავაჭრო გზა, ამიერკავკასიის ძველი სავაჭრო-სატრანზიტო გზა, ე. წ. აბრეშუმის დიდი გზა, რომლითაც დასავლეთის სამყარო უკავშირდებოდა აღმოსავლეთის ქვეყნებს. ძველი კოლხეთის დაცემის შემდეგ, ეგრისის სამეფოს (III—VII სს.) ტერიტორია ბერძენ-სპარსთა დაპირისპირების ობიექტი ხდება.

VIII ს. პირველ ნახევარში არაბმა სარდალმა მურვან ყრუმ დაანგრია ეგრისის დედაქალაქი ციხე-გოჯი (ნოქალაქევი) და ქუთაისიც კი აიკლო. არაბებთან ბრძოლაში დაიღუპნენ არგვეთის მთავრები დავით და კონსტანტინე მხეიძეები. VIII ს. მეორე ნახევარში აფხაზთა ერისთავი, ლეონ II, აუჯანყდა ბიზანტიის იმპერატორს და თავი მეფედ გამოაცხადა. ამან გააერთიანა აფხაზეთი და ეგრისი. ახალმა სამეფომ, რომელიც მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა, აფხაზთა სამეფოს სახელწოდება მიიღო. ლეონ II სამეფოს დედაქალაქად ქუთაისი გამოაცხადა.

978 წელს ქუთაისში მეფედ აკურთხეს გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III (975—1014 წწ.), ხოლო 1089 წელს აქ მეფედ ეკურთხა საქართველოს უძლიერესი მეფე დავით აღმაშენებელი (1089—1125 წწ.). 1122 წლამდე საქართველოს სამეფოს რეზიდენცია ქუთაისში იმყოფებოდა.

საქართველოს ფეოდალური მონარქიის პოლიტიკური დაშლის შედეგად XIII ს. მეორე ნახევარში წარმოიქმნა იმერეთის სამეფო. თავდაპირველად იგი დასავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიას მოიცავდა; მაგრამ შემდეგ საგარეო და საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობის გამო XVI ს. მას ოდიშისა და გურიის სამთავროები ჩამოსცილდა, XVII ს. კი აფხაზეთისა და სვანეთის სამთავროები. ამის შემდეგ იმერეთის სამეფოს ტერიტორია საკუთრივ იმერეთისა და რაჭა-ლეჩხუმით შემოიფარგლებოდა.

იმერეთის სამეფოს აღმოსავლეთით ქართლის სამეფოსაგან ლიხის ქედი ყოფდა, ხოლო დასავლეთით მისი საზღვარი მდ. ცხენისწყალზე გადიოდა, ჩრდილოეთით მას

კავკასიონის ქედი ესაზღვრება, ხოლო სამხრეთით მესხეთის მთები. იმერეთის სამეფოს სატახტო ქალაქი ქუთაისია. თურქ დამპყრობთა გამუდმებულმა თარეშმა, კიდევ უფრო, მჭიდროდ დააკავშირა იმერეთის დედაქალაქი მთელი სამეფოს ცალკეულ მხარეებს, რომლებიც მასში უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლაში გამაერთიანებელ ძალას ხედავდნენ. აქვე იმყოფებოდა მეფის მთავარი რეზიდენცია. XV—XIX სს.

იმერეთის სამეფოში, ისე როგორც საერთოდ საქართველოში ფეოდალურ-ბატონყმური ურთიერთობა იყო. სამეფოში არსებობდა მრავალი სათავადო (მხეიძეთა, ჩხეიძეთა, მიქელაძეთა, რაჭის ერისთავთა, იაშვილთა, ლორთქიფანიძეთა, აბაშიძეთა, აგიაშვილთა, წერეთელთა, წულუკიძეთა, და სხვა), რომლებიც ტერიტორიულად და პოლიტიკურად განცალკევებულ ფეოდალურ ერთეულებს წარმოადგენდნენ. იმერეთის სამეფოს სათავეში მეფე იდგა. ის იყო ქვეყნის უზენაესი მმართველი. იმერეთის მეფეები წარმოშობით ბაგრატიონთა დინასტიის დასავლურ შტოს (დავით ნარინის შტო) ეკუთვნოდა. მეფე ფორმალურად შეუზღუდველი იყო, მაგრამ ფაქტობრივად მისი ძალაუფლება დიდად იყო დამოკიდებული მსხვილი თავადების ნება-სურვილზე. იმერეთის სამეფოს კარზე არსებობდა „დარბაზი“ ანუ სახელმწიფო საბჭო, რომელშიც მაღალი ხელისუფლებით აღჭურვილი საერო და სასულიერო ფეოდალები შედიოდნენ, სამეფო იყოფოდა ოთხ სამეფო ტერიტორიულ ერთეულად-სადროშოებად ანუ სასარდლოდ: ქვემო იმერეთის, ზემო იმერეთის, რაჭის და ოკრიბა-ლეჩხუმის. იმერეთში სარდლის, ანუ სადროშოს სახელო ეკავათ მემკვიდრეობით გარკვეულ თავადურ საგვარეულოებს. მაღალი საერო თანამდებობის პირთა შორის იმერეთის სამეფოში მეფის შემდეგ პირველი ადგილი სახლთუხუცესს ეკავა. უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალი დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი იყო. მისი რეზიდენცია XVI ს. ბიჭვინთაში იყო, ხოლო XVI ს. შემდეგ გელათში. იმერეთის სამეფოში ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა არსებობდა: ქუთაისის, გელათის, ხონის და ნიკორწმინდის, აქვე იყო გელათის, ჯრუჭის, მღვიმევის და სხვა ეკლესია-მონასტრები.

1555 წელს ირან-ოსმალეთს შორის დადებული ამასიის ზავით საქართველოს მდგომარეობა ძალზედ გართულდა: აღმოსავლეთ საქართველო-ირანის, ხოლო დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის აგრესიის ობიექტი ხდება.

იმერეთის მეფეს, ამავე დროს, ავიწროებდნენ ოდიშისა და გურიის მთავრები, ეურჩებოდნენ საკუთარი მსხვილი თავადებიც. XVII ს. 60-იანი წლებიდან 1770 წლამდე იმერეთის ციხე-სიმაგრეებში (ქუთაისში, შორაპანში, ცუცხვათში, ბაღდათში) ოსმალეთის გარნიზონები იდგნენ. მიუხედავად რთული საშინაო და საგარეო პირობებისა იმერეთის მეფეები ენერგიულად იბრძოდნენ გარეშე და შინაური მტრების წინააღმდეგ, დამოუკიდებლობის განმტკიცებისა და ეკონომიკური და კულტურული წინსვლისათვის. ამ მისიას იმერეთის მეფეებიდან განსაკუთრებული თავგამოდებით ემსახურებოდნენ: ბაგრატ III (1510—1565), გიორგი

II (11565-1585), გიორგი III (1605—1639), ალექსანდრე III (1639-1660 წწ.), ალექსანდრე V (1720—1751 წწ.), სოლომონ I (1751—1784 წწ.), სოლომონ II (1789—1810 წწ.).

იმერეთის სამეფოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობა შედარებით გაუმჯობესდა სოლომონ I მეფობის დროს. იგი ენერგიულად ებრძოდა ოსმალეთის აგრესიას და ქვეყნის შიგნით ფეოდალურ რეაქციას. მან გააუქმა რაჭის საერისთაო და აღკვეთა ტყვეებით ვაჭრობა, რომელიც ქვეყანას გადაშენებას უქადდა. სოლომონ I-მა XVIII ს. 60-იანი წლების ბოლოს დაამარცხა თურქი დამპყრობლები და გაათავისუფლა იმერეთის ციხე-სიმაგრეები (ქუთაისი, ცუცხვათი, შორაპანი, ბაღდათის). ამაში სოლომონს დაეხმარა რუსეთ-ოსმალეთის 1768—1774 წლების ომი და იმერეთის სამეფოში რუსეთის სამხედრო კორპუსის შემოსვლა.

1774 წელს სოლომონ პირველმა დახმარებისათვის რუსეთს მიმართა და მფარველობაში მიღება სთხოვა, მაგრამ უარი მიიღო, რადგან რუსეთს არ სურდა ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების დარღვევა და ოსმალეთთან ურთიერთობის გართულება. 1783 წელს რუსეთსა და ქართლ-კახეთის სამეფოთა შორის გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შემდეგ, სოლომონ პირველმა სცადა მსგავსი ხელშეკრულება დაედო რუსეთთან, მაგრამ მას შედეგი არ მოჰყოლია.

სოლომონ პირველის გარდაცვალების შემდეგ (1784) ცენტრალური ხელისუფლების ძლიერება ისევ შეირყა. დაიწყო იმერეთის ტახტის პრედენდენტთა შორის პრძოლა. 1789 წელს ტახტს დაეუფლა სოლომონ II, რომელმაც შესძლო XVIII ს. ბოლოს სამეფოს შემომტკიცება.

მხარე მდიდარია მნიშვნელოვანი ისტორიული ძეგლებით: ქუთაისის ციხე-ქალაქი, ბაგრატის ტაძარი, გელათის სამონასტრო ანსამბლი, გეგუთის ციხე-დარბაზი, მოწამეთის სიძველეები, ანტიკური პერიოდის შორაპნის ციხე-სიმაგრე და ვანის ნაქალაქარი. ეს სიძველეები იზიდავდა უცხოელ სტუმრებს და მოგზაურებს, რომლებმაც მსოფლიოში სახელი გაუთქვეს საქართველოს და მის კულტურას.

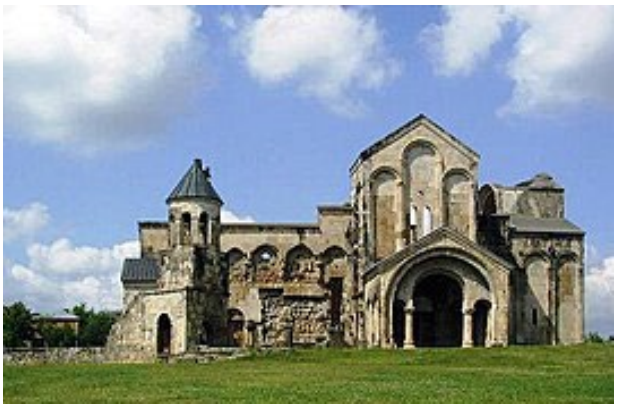

არქიტექტურული ძეგლები

- ილმის „შემოქმედის“ ეკლესია — აშენებულია XI-XII საუკუნეებში. 1993-98 წლებში აღდგენილია ნაწილობრივ. დღეისათვის მისი მდგომარეობა მეტ-ნაკლებად დამაკმაყოფილებელია.
- გუბადიანის „კონწოლია“ ეკლესია — ასე მოიხსენებს მოსახლეობა სოფელ ზედა საქარაში თავაძეების უბნის წმ. გიორგის სახელობის IX-X საუკუნის ძეგლს. გუმბათიანი ჯვრის ტიპის ბაზილიკა თლილი ქვისა და კირისაგანაა ნაშენი. გუმბათი შიგნიდან მრგვალია, გარეთ წახნაგოვანი, აქვს 8 სარკმელი.
- სოფელ წევის წმ. გიორგის ეკლესია — ზესტაფონის აღმოსავლეთით 10 კმ-ის მოშორებით ზღვის დონიდან 547 მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობს თლილი ქვისა და კირისაგან ნაგები ბაზილიკის ტიპის, წევის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია,
- მწყერის ციხე — როგორც მდებარეობა აჩვენებს, იგი აგებული უნდა ყოფილიყო ციხე-ქალაქ შორაპნის სადარაჯო პუნქტად.
- თვრინის ციხე-დარბაზი
- სასახლის მაცხოვრის სახელობის ეკლესია — სოფელ საზანოში მდ. ძუსის მარცხენა მხარეს არის ადგილი, რომელსაც სასახლეს ეძახიან. ამ ადგილებში მდგარა სასახლე, რომელიც იმერეთის მეფეთა საზაფხულო დასასვენებელ-სანადირო ადგილს წარმოადგენდა.
- შორაპნის ციხე — მდინარების ყვირილასა და ძირულას ხეობაში მდებარეობს დაბა შორაპანი. აქ შემორჩენილია ქართული ხუროთმოძღვრების ეს უძველესი ძეგლი.
- ბაგი-ბუგის ეკლესია — დღეს ეკლესიის შენობა საგრძნობლად დაზიანებულია, სახურავი გადახდილი აქვს.
- საგელათოს ეკლესია კვინწიხის გორაზე.
- ბუჯის ციხე — უნდა ეკუთვნოდეს XII საუკუნის ძეგლს.
- თამარის ხიდი — ლეგენდის თანახმად ხიდის ასაშენებლად მხოლოდ კვერცხის ცილა, ქვა და კირი გაომოუყენებიათ
- ქალაქი ბალიასტომი — გადმოცემით, სოფელ საზანოში მდ. ძუსის სანაპიროზე ყოფილა ქალაქი ბალიასტომი გაშენებული. ქალაქი იწყებოდა „თამარ მეფის ხიდიდან“ და მთავრდებოდა ზედა საზანოში.
- ციხე სკანდა — ციხე-სიმაგრე, რომლის უძველესი ფენა ადრინდელ შუა საუკუნეებს განეკუთვნება, ასეული წლების განმავლობაში იყო საქართველოს და კერძოდ, იმერეთის სამეფოს ერთ-ერთი ძლიერი დასაყრდენი.

- გოგნის „კარუგდებელი“ — ყოველ 6 მაისს კარუგდებელაზე იმართება გიორგობის დღესასწაული, სადაც მთელი დღის და კვირის განმავლობაში უამრავი ადამიანი საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან მოდის სალოცავზე.
- ტაბაკინის მონასტერი — წმინდა გიორგის ეკლესია, ქართული ხუროთმოძღვრების ეს შესანიშნავი ძეგლი მდებარეობს სოფელ ტაბაკინის ტერიტორიაზე ზესტაფონის სამხრეთით 10 კმ-ის მოშორებით მყუდრო და იშვიათი სილამაზის ადგილზე.
- ვანის წმინდა გიორგის ეკლესია — ხარაგაულში არსებულ სალოცავთაგან ვანის ეკლესია ერთ-ერთი უძველესია, იგი IX—X ს. თარიღდება,
- ნუნისის ღვთისმშობლის ეკლესია — IX—X სს. ძეგ ლია, მას „დედაღვთისას“ უწო დებენ. ტაძარი, როგორც შემორჩენილი ნაგებობებიდან ჩანს, დიდებული არქიტექტურული გემოვნებით ყოფილა აგებული და ადგილ მდებარეობას თან შეხამებული.
- უბისის მონასტერი — სოფელ უბისის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს უბისის დიდებული ტაძარი, იგი წმინდა გიორგის სახელზეა აგებული. ტაძარი დარბაზული ტიპისაა.
- ფარცხნალის კახორის წმ. გიორგის ეკლესია — მასზე ისტორიული მასალები ძალზე მწირადაა შემორჩენილი. არის თქმულება, რომ „კახორის“ მთაზე წმ. გიორგის ეკლე სიის მშენებლობის დროს ხალხი რიგში ჩამდგარა, ხელიდან ხელში აწვდიდნენ ქვას და ასე აუზიდიათ სამშენებლო მასალა.
- ვარძია — ხარაგაულის მუნიციპალიტეტის ისტორიულ ძეგლთა შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ანსამბლს წარმოადგენს სოფ. ვარძიის „დედაღვთისას“ ტაძარი, ე. წ. „კიკოს“ დიდებული მონასტერი.
- ტბეთის ეკლესია — ამ ეკლესიას სახელად „ტბეთის წმინდა გიორგის ეკლე სია“ ეწოდება და აგებულია ყრუ მთაში. ეს სახელი სავარაუდოდ იმ სახელოვანი ტბეთის ეკლესიის პატივისცემით დაურქმევიათ, რომელიც არსებობს შავშეთსა და ერუშეთში, ან კიდევ ახლო მდებარე ერთი პატარა ტბის გამო
- გედსამანიის საყდარი — „ტბეთის“ ეკლესიას თან ახლოს წმ. მარიამ ღვთისმშობლის სახელზე აგებული „ვარდობის“ ეკლესიაა. მის ირგვლივ სათოფურებიანი გალავნის ნანგრევებია შემორჩენილი. 1737 წელს შედგენილ დასავლეთ საქართველოს რუკაზე აღნიშნულია „გედსამანიის საყდარი“.
- ლაშის ვანის ღვთისმშობლის ეკლესია — მდინა რეჩხერი მელას ხეობაში, შემაღლებულ ბორცვზე, სოფელ ლაშის ტერიტორიაზე არის გალავანი სადაც ეკლესიის ნანგრევებია. უფრო ადრე, მის ადგილას ციხე ყოფილა გალავ ნით.
- მირონწმიდა — ერთნავიანი ბაზილიკა, ნაშენია შირიმის ქვისა და კირისა გან. შიგნით მოხატული ყოფილა, მაგრამ 1900-იან წლებში სასულიერო უწყების ნებართვით შეულესიათ. კირი ადგილ-ადგილ ჩამოცვენილია და თაღის ნა წილზე მოჩანს მხატვრობა.

- ხიდრის წმინდა გიორგის ეკლესია —არქივებში დაცული მასალების მიხედვით, ხიდრის ეკლესია აგებულია 1870 წელს.
- ვახანის ციხე — სოფელ ვახანის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მაღალი მთის წვერზე დგას. ისტორიული წყაროების მიხედვით, იგი X—XI სს. ძეგლია.

რეგიონი მნიშვნელოვანწილად გამოირჩევა საქართველოს ტეროტორიაზე არსებული წიაღისეული სიმდიდრეების მრავალფეროვნებით. ამჟამად იმერეთში 100-ზე მეტი მინერალურ-სანედლეულო რესურსების საბადოა აღრიცხული, რომელთაგან ნახევარზე მეტი საექსპორტოა. ძირითადი წიაღისეული სიმდიდრეა ჭიათურის მანგანუმი, რომლის ბალანსური და ბალანსგარეშე მარაგი 215 მილიონ ტონას შეადგენს მადნის ყველა ტიპის (ჟანგეული, კარბინატული, დაჟანგული, შერეული, ქვიშაქვები) მიხედვით. მანგანუმის ჯერ კიდევ დაუმუშავებელი მარაგის არსებობა სავარაუდოა ყვირილისა და ზესტაფონის რაიონებში, ჩხარი-აჯამეთის, ქუთაისისა და თერჯოლის ტერიტორიებზე.

მხარის მნიშვნელოვანი წიაღისეული რესურსია ტყიბულისა და გელათის ქვანახშირის, ბარიტის, ლიატონიტის, საშენ მასალათა, თიხის მარაგი. ქუთაისის მიდამოები მდიდარია ბენტონიტური თიხებით (გუმბრინი), მარმარილოს, ეკლარის კირქვის, კურსების ტეშენიტის, ბაზალეთის საბადოებით.

მრავალფეროვანია მხარის რაიონების ნიადაგი. მათი გეოლოგიური აგებულება, რელიეფი, კლიმატი და მცენარეული საფარი განაპირობებს ნიადაგის ხასიათს. უპირატესი გავრცელება აქვს: ალუვიურ, სუბტროპიკულ ეწერ ყვითელმიწა, წითელმიწა, ნეშომპალა-კარბონატულ და კომრალ ნიადაგებს.

მაღალმთიან რაიონებში გვხვდება ღია გაეწრებული ტყის მურა ნიადაგებიც. ყვითელმიწა და თხელ ფენად წითელმიწა ნიადაგები. ორივე მათგანი გამოიყენება ჩაისა და სხვა სუბტროპიკული კულტურის გასაშენებლად.

იმერეთს წამყვანი ადგილი უჭირავს რეკრეაციულ სისტემაში, უნიკალური ბუნებრივი და ჰიდრომინერალური რესურსების, მინერალური წყლების სახით. სამკურნალო წყლებიდან გამოიყოფა წყალტუბო, საირმე ბაღდათის მუნიციპალიტეტში, ნუნისი ხარაგაულში, სულორი ვანში, აგრეთვე საჩხერის სხვადასხვა მინერალური წყაროები. დიდი რაოდენობითაა თერმული წყლების მარაგი.

მთისა და ტყის მასივებს 250 000 ჰა ფართობი უჭირავს. რეკრეაციული რესურსებია სამთო ქვეითი, სამთო საცხენოსნო, სპელეო ტურიზმი, რაფტინგი მდინარე რიონზე. იმერეთის ტურისტული პროდუქციის ერთ-ერთ უპირატესი მიმართულება კურორტები და გამაჯანსაღებელი ზონებია. რეგიონის ლანდშაფტი, სამკურნალო მინერალური წყლები ბალნეოლოგიურ კურორტებს მიმზიდველს ხდის დამსვენებლთათვის. დღეისათვის იმერეთში 53 საკურორტო და დასასვენებელი ბაზაა, მათ შორის აღსანიშნავია წყალტუბო, საირმე, ნუნისი, სიმონეთი, სულორი, საწირე, ჭითურის ხრეითი, სამტრედია, ზვარე, ამაღლება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია სათაფლიის ნაკრძალი წყალტუბოს ტერიტორიაზე (345 ჰა), კარსტული გამოქვაბულითა და დინოზავრის ნაკვალევით.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტი — თვითმმართველი ერთეული იმერეთის მხარეში. ადმინისტრაციული ცენტრია ქალაქი წყალტუბო.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტი მდებარეობს კოლხეთის დაბლობის აღმოსავლეთით, მდინარეების რიონისა და გუბისწყლის ხეობაში. აღმოსავლეთით მას ესაზღვრება ქალაქი ქუთაისი, დასავლეთით სამტრედიისა და ხონის, ჩრდილოეთით ცაგერისა და ამბროლაურის, ხოლო სამხრეთით ბაღდათისა და ვანის მუნიციპალიტეტები.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის ტერიტორიას 707,5 კვ.მ. უკავია, გავრცელებულია წითელმიწა, ეწერი და ნეშომპალა ნიადაგები. მუნიციპალიტეტის მთავარი მდინარეა რიონი შენაკადებით წყალტუბოსწყალი და გუბისწყალი. მათი წლიური ჩამონაედნი 1690 მლნ. კუბ. მეტრია, ხოლო წყლის ხარჯი წამში 0,28 მ³, ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა კი 1420 მმ. მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზეა თავშავას ტბა, ასევე ხელოვნურად შექმნილი „ცივი ტბა“ ქალაქ წყალტუბოში.

მუნიციპალიტეტის ტყის საერთო ფართი შეადგენს 24 685 ჰექტარს. წყალტუბოს ტერიტორიაზე არის საქვეყნოდ ცნობილისათაფლიის სახელმწიფო ნაკრძალი, რომელიც 345 ჰექტარს მოიცავს. აქ არის დინოზავრების ნაკვალევი და სათაფლიის კარსტული მღვიმეები, რომლებიც მდიდარია სტალაქტიტებით და სტალაგმიტებით. მას 270 კვ. მეტრი ფართობი უჭირავს.

მუნიციპალიტეტში არის სხვადასხვა წიაღისეული:

- ბენტონიტური თიხა - გუმბრასა და ცხუნკურში
- კირქვა
- გრანიტი - ჟონეთსა და ოფურჩხეთში
- თიხა - გეგუთში, ფარცხანაყანევსა და გვიშტიბში
- ბარიტი - ჟონეთსა და დერჩში
- ოხრა - ხომულში
- ქვა - პირველ წყალტუბოში
- ტორფი - მიწაწითელში
- ტეშენიტი - გუმათში

კურორტ წყალტუბოში მოიპოვება მინერალური თერმული წყალი.

წყალტუბოს მხარეში ქვის ხანის კიდევ მრავალი ნამოსახლარია აღმოჩენილი: ხომულის მღვიმე, ქვილიშორის მღვიმე, შავგორას მღვიმე, საქაჯიას მღვიმე, საწურბლიას ეხი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნასოფლარი მელოური, მუხიანის, ფარცხანაყანევისა და ქვედა მაღლაკის ანტიკური სამაროვნები.

გათხრების შედეგად დადგინდა, რომ მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ადამიანს ჯერ კიდევ ზედა პალეოლითში (ძველი ქვის ხანა) 30-40 ათასი წლის წინათ და ქვა-სპილენძის ხანაში, 7 ათასი წლის წინათ უცხოვრია. თეთრა მღვიმეში ნაპოვნი იქნა კავკასიაში ყველაზე ადრეული იარაღი-სპილენძის ისრის პირი, რომელიც ძველი წელთაღრიცხვის IV-V ათასწლეულით თარიღდება.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტში შემორჩენილი საერო ისტორიული ძეგლებია: ხომულის, მექვენას, ქვილიშორის, გვიშტიბის, დღნორისას შუა საუკუნეების ციხე-სიმაგრეები.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტში შემორჩენილი საეკლესიო ისტორიული ძეგლებია: ცხუნკურის, მაღლაკის, ჭოლევის, ჭაშლეთის, დერჩის, ზედა მესხეთის და სხვ,

მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე არსებული ძეგლებიდან კი ყველაზე გამორჩეულია XII საუკუნის ქართველ მეფეთა ციხე-დარბაზი სოფელ გეგუთში - გეგუთის სასახლე.

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ხუთი მოქმედი მუზეუმია. ესენია: გიორგი ახვლედიანის სახელობის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი ქალაქ წყალტუბოში, მწერალ ნიკო ლორთქიფანიძის სახლ-მუზეუმი სოფელ ჩუნეშში, გიორგი ახვლედიანის სახლ-მუზეუმი სოფელ დერჩში, შალვა ნუძუბიძის სახლ-მუზეუმი ფარცხანაყანევში და ჯარისკაცის სახლ-მუზეუმი სოფელ ოფშკვითში.

❖ სიტუაციური კვლევა

მიმდინარე წელს, ჩვენს მიერ დათვალიერებულ იქნა წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის სოფლების - ნოღასა და ნამოხვანის ტერიტორია, სადაც დაგეგმილია გაზის მილების მიწაში ჩაწყობასთან დაკავშირებული სამუშაოების ჩატარება.

დამკვეთის მიერ წინასწარ მოწოდებული Shape ფაილების მიხედვით, საპროექტო დერეფანი იწყება სოფელ ნოღასთან და გრძელდება სოფელ ნამოხვანამდე.[1] საპროექტო არეალი დაახლოებით 25 კმ. სიგრძისაა და ძირითადად შიდასახელმწიფოებრივ საავტომობილო გზას (ს16) მიუყვება.

ჩვენ მიერ საპროექტო დერეფანი დაიყო ოთხ არეალად, კერძოდ:

1. სოფელ ნოღადან სოფ. გუმათამდე ტერიტორია;

2. სოფ. გუმათიდან - სოფ. ოფურჩხეთამდე;

3. სოფ. ოფურჩხეთიდან - სოფ. ჟონეთამდე;

4. სოფ. ჟონეთამდე - სოფ. ნამოხვანამდე

არქეოლოგიური ზედაპირული დაზვერვები დავიწყეთ სოფ. ნოღასთან, გადავედით რიონის ხიდს და გავაგრძელეთ შიდა საავტომობილო გზის ს16-ის ჩრდილოეთით, სოფელ გუმათამდე. სოფელ გუმათიდან გეზი ავიღეთ სოფ. ოფურჩხეთისკენ, საიდანაც საპროექტო დერეფანი საავტომობილო გზის ჩრდილოეთით, სოფ. ჟონეთამდე გრძელდება. საპროექტო ტერიტორიის ეს მონაკვეთი ექცევა სოფელ ჟონეთში მდებარე კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის - „ღვთისმშობლის ეკლესია" (გის N9449) (საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის მინისტრის 30/03/2006 წ. N3/133 ბრძანება) ფიზიკური დაცვის არეალში.

[1] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დამკვეთის მიერ მოწოდებული Shape ფაილების მიხედვით, გაზის მილის ჩადება იგეგმებე არსებული საავტომობილო გზის (ს16) შუაში

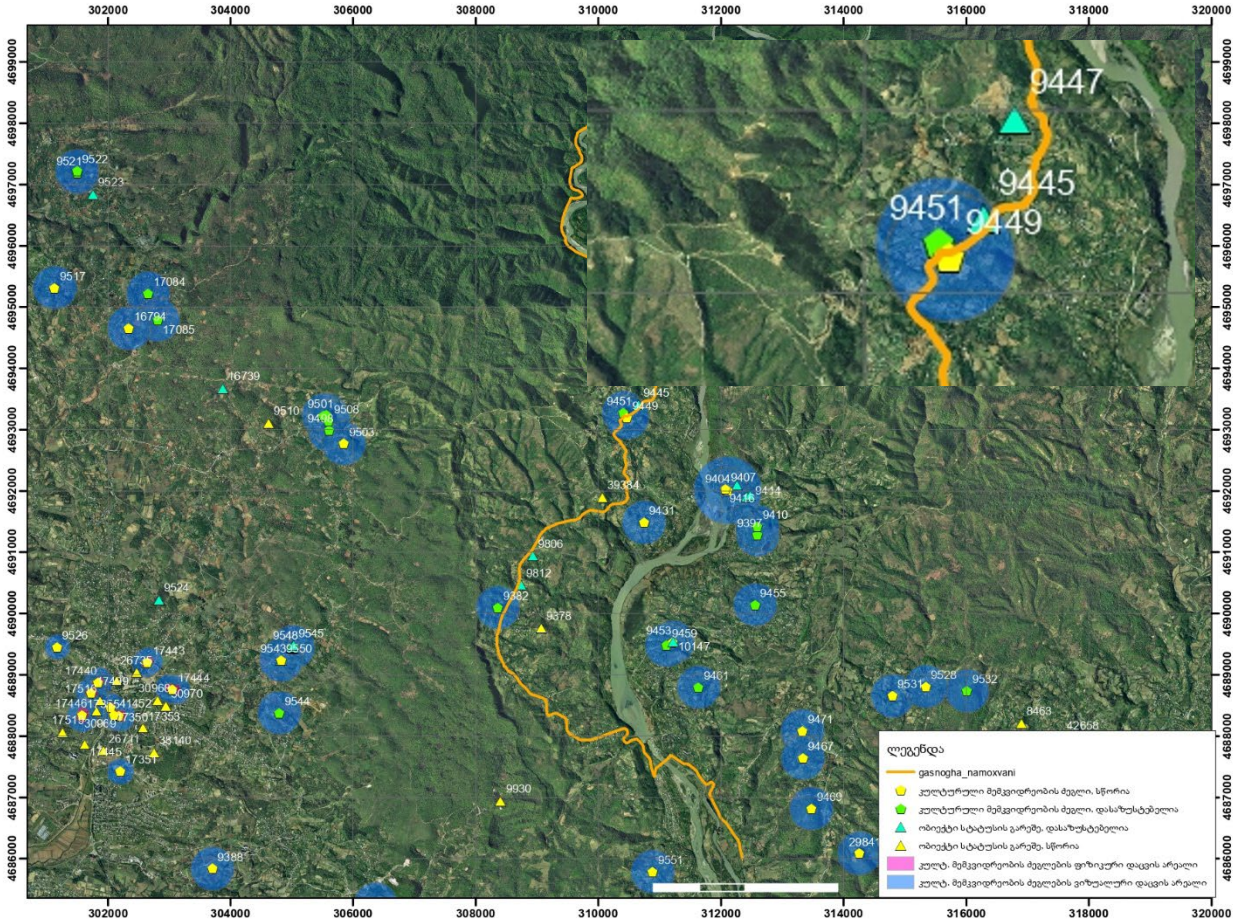

ძეგლი მდებარეობს სასაფლაოს ტერიტორიაზე და წარმოადგენს XIX ს. აშენებულ სამნავიან ბაზილიკური ტიპის დიდ ეკლესიას. სამშენებლო მასალად გამოყენებულია მოყვითალო ფერის საშუალო და დიდი ზომის ქვიშაქვის კვადრები. წყობის თარაზულობა დაცულია, შენობის აღმოსავლეთი ნაწილი შვერილია. ცენტრალური და გვერდითა ნავების შიდა ფორმა იმეორებს გარეთას. ეკლესია ერთსაფეხურიან ცოკოლზეა აღმართული. აბსიდისა და გვერდითა ნავების საკურთხევლების დაბალი გადახურვა შემორჩენილია. სახურავის დანარჩენი ნაწილი ჩანგრეულია. ნაგებობა გეგმით სწორკუთხაა. შუა ნავი, გვერდითა ნავებთან შედარებით განიერია, აღმოსავლეთით დასრულებულია ღრმა და ნახევარწრიული აბსიდით, რომლის ცენტრში თაღოვანი სარკმელია გაჭრილი. ეკლესიის შიდა სივრცე ბურჯების ორი წყვილით, დაყოფილია სამ ნაწილად.

ბურჯებსა და კედლებს შორის გადაყვანილია თაღები, რომელიც კაპიტელებს ეყრდნობა. სამხრეთი ნავის დასავლეთი თაღები ჩამონგრეულია. გვერდითა ნავები აღმოსავლეთით ბოლოვდება მცირე ზომის ნახევარწრიული აბსიდებით, რომელთა კედლის ცენტრში თაღოვანი სარკმლებია გაჭრილი. საკურთხეველი სფერული კონქითაა გადახურული. კედლებში ნიშებია დატანილი. გვერდითა ნავების აბსიდები,

ცენტრალურს კარით უკავშირდება. სამხრეთი და ჩრდილოეთი ნავების განათების წყაროს თაღოვანი წყვილ-წყვილი სარკმლები წარმოადგენს. ეკლესიას სამი კარი აქვს. სამივე შიგნიდან თაღოვანი, გარედან არქიტრავულია. იატაკი ქვის ფილებითაა მოგებული. კედლები შიგნიდან გალესილია. ფასადებზე კედლის წყობაში, კერძოდ კარის თავზე, ჯვარია გამოსახული. მოსახლეობის გადმოცემით ზემოაღწერილი ეკლესია ძველ ნაეკლესიარზე აუგიათ. სამხრეთით, ოდნავ მოშორებით ხის სამრეკლო მდგარა, ამჟამად დანგრეულია. ძეგლის გარშემო გალავნის კედლის ფრაგმენტები იკითხება მიწის პირის დონეზე.

აუცილებლად მიგვაჩნია ამ ტერიტორიაზე მიწის სამუშაოები წარიმართოს არქეოლოგის ზედამხედველობით ან საპროექტო დერეფანი (თუ პროექტი იძლევა ამის საშუალებას) დაშორდეს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის ფიზიკური დაცვის არეალს.

სოფელ ჟონეთიდან საპროექტო არეალი გრძელდება სოფ. ნამოხვამდე, სადაც ის ხვდება სოფ. ნამოხვანში არსებული კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის - „ეკლესია" (გის N9430) (საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის მინისტრის 30/03/2006 წ. N3/133 ბრძანება) ვიზუალური დაცვის არეალში.

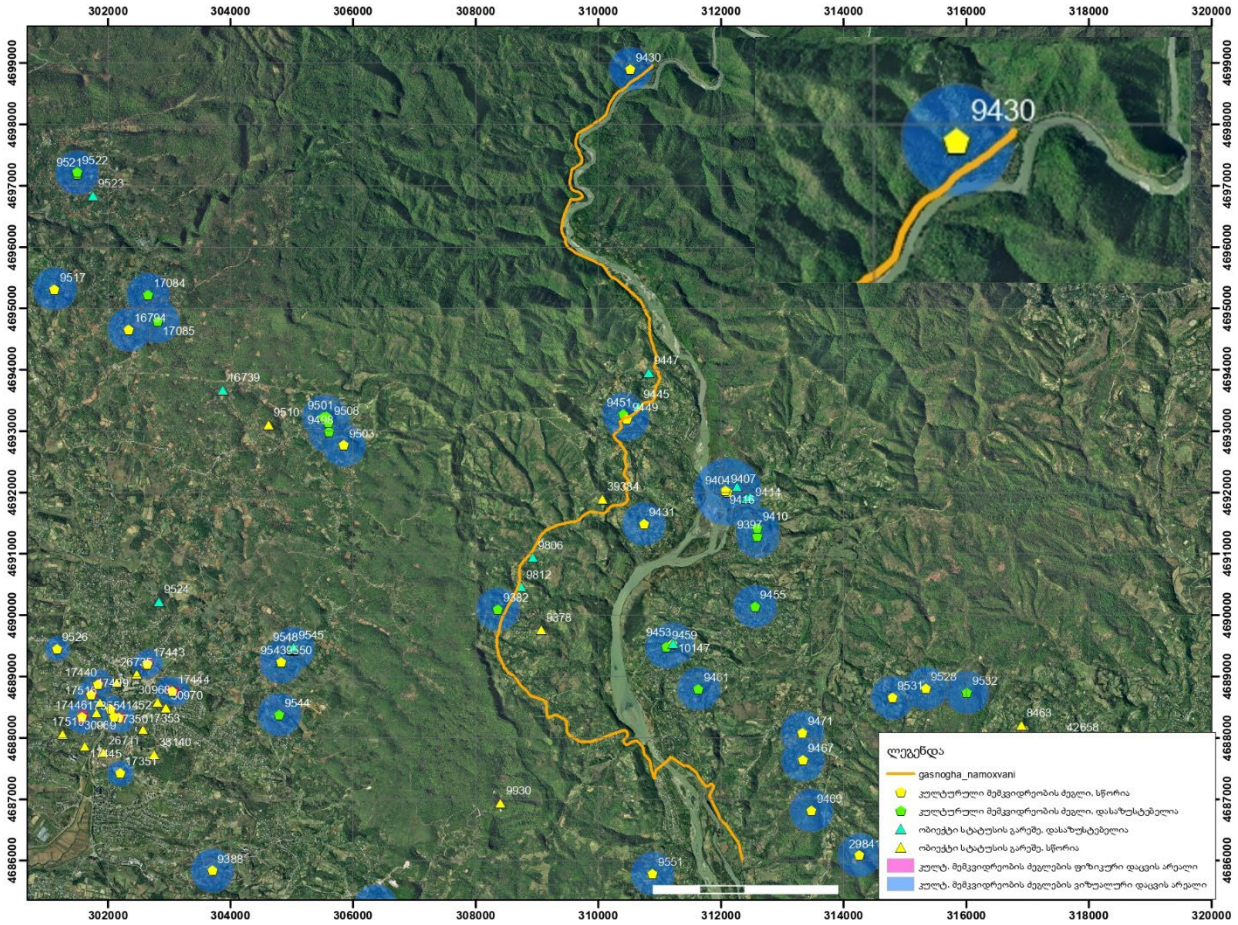

მოზრდილი დარბაზული ეკლესია ნაგებია სხვადასხვა ზომის ნატეხი ქვით სქელ დუღაბზე. კონსტრუქციული ნაწილებისთვის გამოყენებულია მოყვითალო და მონაცრისფრო, სუფთად თლილი ქვა. ასეთივე ქვითაა მოპირკეთებული ფასადები. ეკლესია გეგმით წაგრძელებულ სწორკუთხედს წარმოადგენს, აღმოსავლეთით შვერილი ხუთწახნაგა აბსიდით. მის ცენტრში გაჭრილია სამი თაღოვანი სარკმელი. ჩრდილოეთ მხარეს ორი სხვადასხვა ზომის თაღოვანი ნიშია მოწყობილი. ცენტრალურ სარკმელთან დგას ტრაპეზის ქვა. საკურთხევლის წინ ორსაფეხურიანი სოლეაა. კამარა და კონქი ჩამოქცეულია. გრძივი კედლები დანაწევრებულია ორსაფეხურიანი პილასტრებით. პილასტრების პირველი საფეხურებიდან კედლის დეკორატიული თაღები იშლება, მეორე საფეხურებს კამარის საბჯენი თაღები ეყრდნობოდა. ჩრდილოეთის და სამხრეთის კედლებში დატანებული კარ-სარკმლები ერთმანეთის მიმართ სიმეტრიულადაა განლაგებული. სარკმლები თაღოვანია, შესასვლელები შიგნით თაღოვანი, გარედან არქიტრავულია. ასეთივე კარი და სარკმელი დასავლეთ კედელშიც არის მოთავსებული.

იატაკი მოგებულია სუფთად თლილი მონაცრისფრო კვადრებით. ეკლესიას დასავლეთიდან ორსართულიანი სამრეკლო აქვს. სამრეკლოს პირველი სართული

კარიბჭეს წარმოადგენს, მეორე საკუთრივ საზარეა. ორივე სართული გახსნილია ნახევარწრიული თაღებით, რომლებიც ოთხკუთხა სვეტებს ეყრდნობა. სვეტები დგას პროფილირებულ ბაზებზე. შესასვლელებს გლუვი ორმაგლილვიანი პორტალები გააჩნია. ტიმპანებზე გოლგოთას ჯვრის რელიეფური გამოსახულებებია. ფასადებზე რამდენიმე ადგილას შემორჩენილია თარო-კარნიზის ფრაგმენტები. ეკლესია დგას ორსაფეხურიან ცოკოლზე.

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ საპროექტო ტერიტორია დაშორებულია კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლიდან 185 მეტრით, თან მათ შორის სიმაღლე 29 მეტრია. შესაბამისად, მიწის სამუშაოები ძეგლზე უარყოფით ზეგავლენას ვერ მოახდენს.

ზედაპირული დათვალიერების შედეგად დადგინდა, რომ საპროექტო ტერიტორია კულტურული მემკვიდრეობის და არქეოლოგიური თვალსაზრისით სტერილურია. მასზე არ შეიმჩნევა არქეოლოგიური ხილული ობიექტი ან/და არტეფაქტები.

❖ დასკვნა

ჩატარებული ზედაპირული დაზვერვების შედეგად, ისტორიულ–ბიბლიოგრაფიული კვლევის ჩატარების, საპროექტო ტერიტორიის ფოტოფიქსაციისა, კოორდინატების დაფიქსირების, ტერიტორიის დაზვერვისა და კვლევაში გამოყენებული სატელიტური და აეროფოტო მასალების შეგროვების შემდეგ განისაზღვრა კულტურულ მემკვიდრეობაზე პროექტის ზეგავლენის შესაძლებლობა, რის საფუძველზეც ვიძლევით დასკვნას:

წყალტუბოს მუნიციპალიტეტში, სოფ. ნოღადან, სოფ. ნამოხვამდე (იხ. სურ. 1.) ჩატარებული ვიზუალური, ზედაპირული დაზვერვების შედეგად დადგინდა, რომ საპროექტო არეალში არ ფიქსირდება ხილული არქეოლოგიური ობიექტ(ებ)ი ან/და ძეგლი თუმცა, საპროექტო დერეფნის ერთი მონაკვეთი ხვდება კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის ფიზიკურ არეალში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აუცილებლად მიგვაჩნია ამ ტერიტორიაზე მიწის სამუშაოები წარიმართოს არქეოლოგის ზედამხედველობით ან საპროექტო დერეფანი (თუ პროექტი იძლევა ამის საშუალებას) დაშორდეს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის ფიზიკური დაცვის არეალს. დანარენ საპროექტო სერეფანში დაგეგმილი მიწის სამუშაოები საფრთხეს არ უქმნის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებს, შესაბამისად მიწის სამუშაოების განხორციელება დასაშვებად მიგვაჩნია.

საყურადღებოა, რომ „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-10 მუხლის თანახმად - „თუ ფიზიკური ან იურიდიული პირი გამოავლენს ან აღმოაჩენს კულტურულ მემკვიდრეობას, ან ამის შესახებ გაუჩნდება საფუძვლიანი ვარაუდი, ისეთი საქმიანობის პერიოდში, რომლის გაგრძელებამაც შეიძლება დააზიანოს, გაანადგუროს ან ამის საფრთხე შეუქმნას მას, საქმიანობის მწარმოებელი პირი ვალდებულია დაუყოვნებლივ შეწყვიტოს აღნიშნული საქმიანობა და კულტურული მემკვიდრეობის გამოვლენის ან აღმოჩენის ან ამის შესახებ საფუძვლიანი ვარაუდის არსებობისა და საქმიანობის შეწყვეტის თაობაზე წერილობით აცნობოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოს არა უგვიანეს 7 დღისა“.

თბილისი, 2025 წ.

❖ გამოყენებული ლიტერატურა

1. "საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა", თბ., 2004, ტ.
2. საქართველოს ისტორიის და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 5, თბ., 1990 წ.
3. საქართველოს კანონი "სივრცითი მოწყობისა და ქალაქთმშენებლობის საფუძვლების შესახებ", 2005 წლის 2 ივნისი, მუხლი 2.
4. ჯაოშვილი ვ. საყვარელიძე თ., ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, თბ., 1979. - გვ. 281.
5. ვახტანგ ბერიძე – „სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები"; გამომცემლობა ნაკადული, 1970წ.
6. ც. ჩაჩხუნაშვილი, „ვალეს ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ეკლესია", ახალციხისა და ტაო-კლარჯეთის ეპარქია", (რედ. ვალერი ასათიანი), თბ. 2013, გვ. 450-456
7. ტინტილოზოვი ზ., თუშაბრამიშვილი დ., ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 8, თბ., 1984. — გვ. 613-614.
8. „საქართველოს არქეოლოგია", თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1959. — გვ. 37-38.
9. გრძელიშვილი ი., „საგვარჯილეს" სტრატიგრაფიისათვის, «საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე», 1953, ტ. 14, № 9;
10. თუშაბრამიშვილი დ., ნებიერიძე ლ., საქართველოს ზოგიერთი ნეოლითური ძეგლის დათარიღებისათვის, «მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია», 1971, № 4;
11. https://memkvidreoba.gov.ge/objects/immovable/immovableObject?id=21575

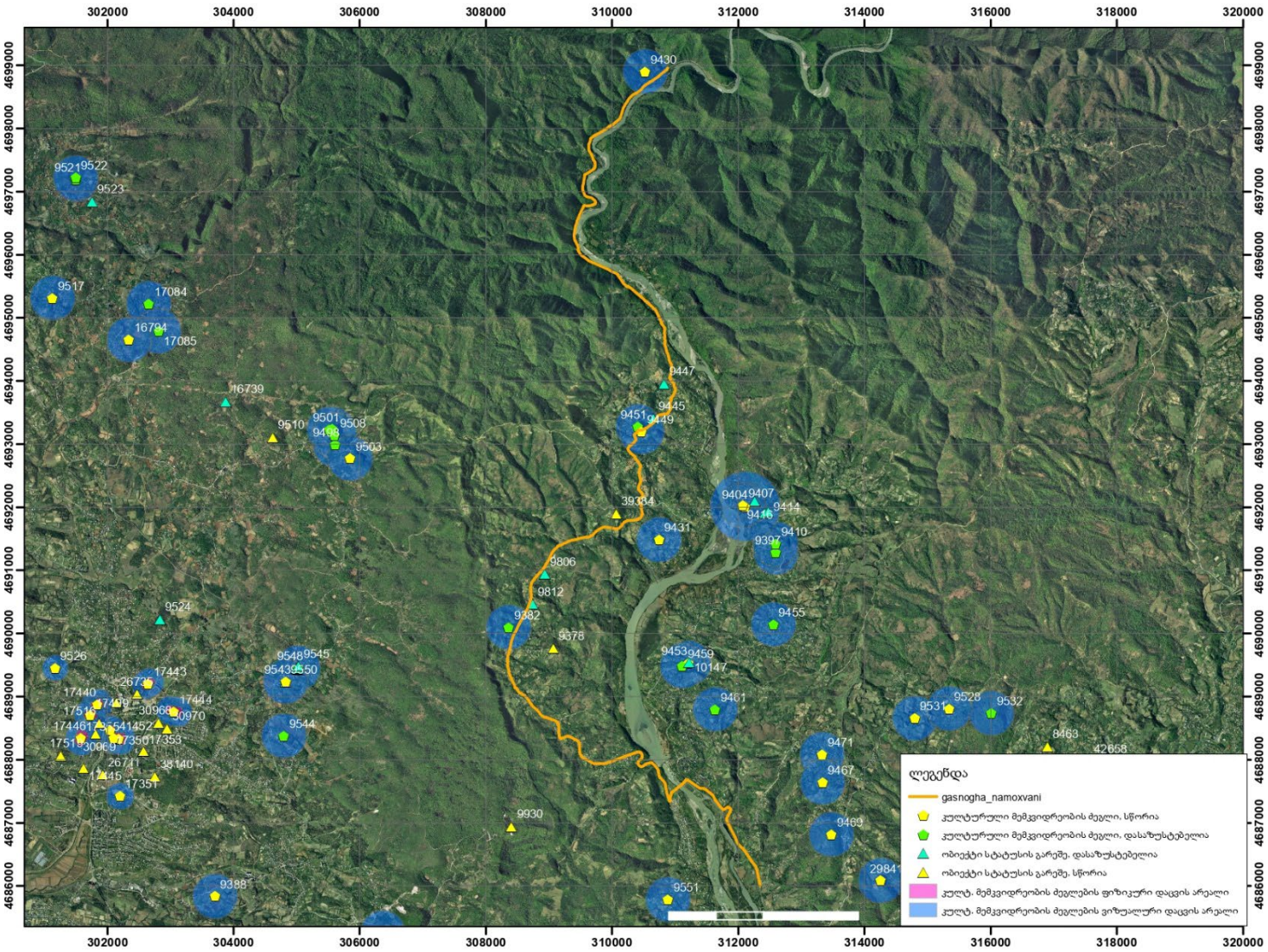

სურ. 1. საპროექტო ტერიტორია კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებთან მიმართებაში

ფოტო მასალა

NAMOKHVANI

ZHONETI

გუმათი
GUMATI

SAKALMAKHE

გუმათი
GUMATI

სორმონი
SORMONI